

COĞRAFİ FAKTÖRLERDEN YERŞEKİLLERİNİN HARPUT'UN KURULUŞU, GELİŞMESİ VE ŞEHRİN YER DEĞİŞTİRMESİ ÜZERİNE OLAN ETKİLERİ

Prof. Dr. Saadettin TONBUL*

I-GİRİŞ

Yerleşmelerin kuruluşu ve gelişmesi üzerinde, tarihi, idari, sosyal ve ekonomik faktörler gibi beşeri coğrafya faktörlerinin yanı sıra; yapı, yerşekilleri, toprak ve su kaynakları ile bitki örtüsünden oluşan fiziki coğrafya faktörleri (doğal çevre faktörleri) rol oynar. Yerleşmelerin, özellikle şehirlerin zaman kesiti içerisinde önemini yitirmesi, buna bağlı olarak tamamen ortadan kalkmaları veya daha çok görülen şekliyle yer değiştirmeleri üzerinde de belirtilen coğrafi faktörler etkili olmuştur. Bir karşılaştırma yapılacak olunursa tarihi süreç içerisinde bu faktörlerden doğal çevre faktörlerinin beşeri faktörlere oranla yerleşmeler üzerinde daha fazla etkili oldukları ifade edilebilir.

Harput'un kuruluşu, gelişmesi ve şehrin önemini yitirerek yer değiştirmesi üzerinde de doğal çevre faktörleri (fiziki coğrafya faktörleri) daha fazla rol oynamıştır. Bu faktörlerden yerşekilleri ise, diğer doğal çevre faktörlerine de etki etmeleri nedeniyle, daha ön planda bulunmuştur.

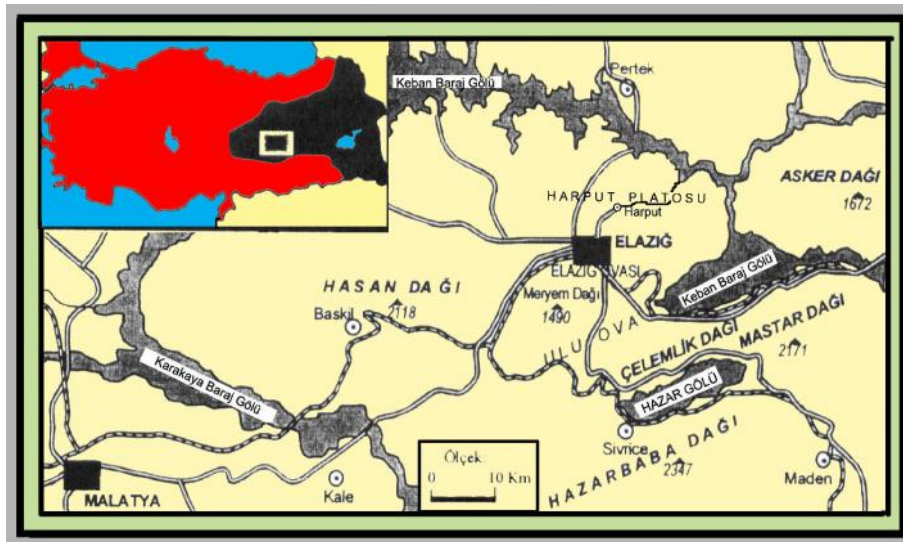
İşte bu çalışmada, dar çerçevede Harput Kalesi ve Şehri'nin kuruluş yeri (sit ve situasyonu), geniş çerçevede ise güney kenarı üzerinde şehrin kurulu bulunduğu Harput Platosu ve çevresinin konumu; orografi (yerşekillerinin doğrultusu ve bakı), yükselti, eğim, yarılmalılık-parçalanmışlık durumu vb. gibi yerşekli faktörleri açısından ele alınarak değerlendirilmiş; dağ-tepe, sırt, yamaç, vadi, düzlük gibi yerşekillerinin Harput'a olan etkisi olumlu ve olumsuz yönleriyle incelenmeye çalışılmıştır.

II- HARPUT ÇEVRESİNİN YERŞEKLİ ÖZELLİKLERİ VE BU ÖZELLİKLERİN HARPUT'A OLAN ETKİSİ

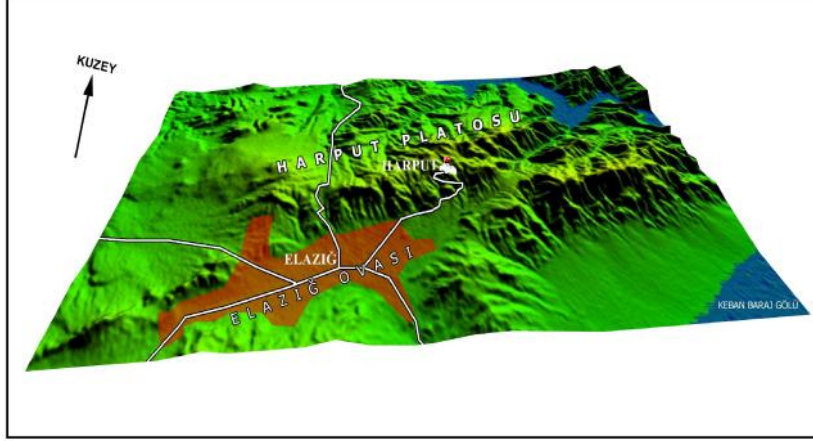
Tarihi Harput Şehri Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Bölümü güneyinde yer alır (Şekil 1). Ana yerşekli olarak "Harput Platosu" olarak adlandırılmış (Tonbul, 1985, vd.) yüksek kütlenin güney kenarına kurulmuştur (Şekil 2, Foto 1 ve 2). Ortalama yükseltisi 1450-1500 m.

* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Coğrafya Bölümü, ELAZIĞ.
stonbul@firat.edu.tr

civarında olan bu platoyu güneyden Elazığ Ovası ve Uluova, batıdan Kuzova, kuzeyden bir oluğa karşılık gelen ve bugün büyük ölçüde Keban Baraj Gölü ile kaplanmış bulunan Murat Nehri Vadisi, doğudan ise, Murat Nehri'nin açtığı Uluova Boğazı sınırlandırmaktadır. Plato 30-40 km uzunluğunda, 15-20 km. genişliğinde olup, yaklaşık 1750 km².lik bir alan kaplamaktadır (Şengün, 2012, 1). Kuzeyde Keban Baraj Gölü'ne, güneyde ise Elazığ Ovası ve Uluova'ya bakan yamaçları birer fay dikliğine karşılık gelen ve D-B doğrultusunda uzanan bu platoyu Akkan, yükselmeye maruz kalmış ve yükselirken çarpılarak güneye doğru eğilimlenmiş bir yontukdüz (peneplen) olarak tanımlamıştır (Akkan, 1972, 178). Tonbul (1987) ise, belirtilen platoyu dalgalı yüksek bir aşınım düzlüğü olarak belirtmiş ve neotektonik dönem öncesi, Alt-Orta Miyosen sonlarında Doğu Anadolu'da yaygın bir şekilde gelişmiş düzlük sistemlerine (DI sistemleri) dahil etmiştir. Plato, Üst Miyosen ve Pliyosen'de (Neojen'de) meydana gelen faylanmalar ile yer yer yükselmiş ve aşındırılarak alçaltılmıştır. Bu nedenle plato tek bir aşınım düzlüğünden meydana gelmeyip, farklı yükseltilerde uzanan, dolayısıyla değişik dönemlere ait aşınım düzlüklerinden oluşmaktadır (Tonbul ve Karadoğan, 1999, 305).

Şekil 1. Harput'un Lokasyon Haritası

Şekil 2. Harput Platosu'nun DAM Görüntüsü

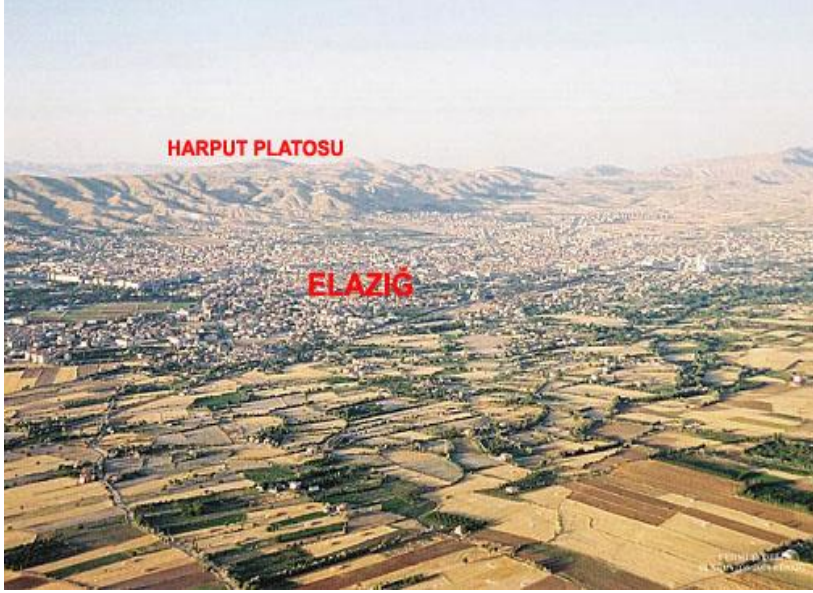

Foto 1. Elazığ Ovası'dan Harput Platosu'nun görünüşü.

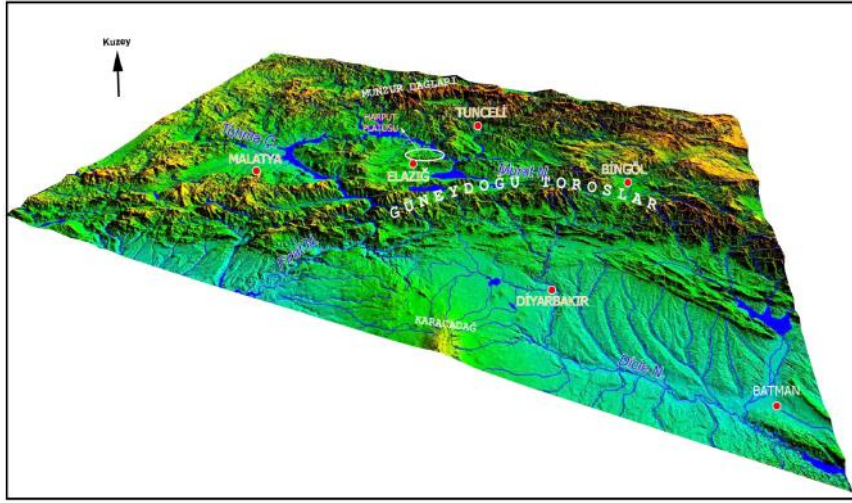
Foto 2. Harput Platosunun Güney Kenarına Kurulmuş Harput'un Genel Görünüşü (Fotoğraf Feridun Şedele'den alınmıştır).

Tektonik hareketlerle güneye doğru çarpılmış olması nedeniyle plato yüzeyinin eğimi 12-20 derece arasında değişir. Yine bu çarpılmaya bağlı olarak plato güneyden kuzeye doğru yükselti kazanır. Harput yerleşmesi ve kalesi civarında 1400-1450 m. civarında olan yükselti, kuzeyde 1600-1650 m.lere kadar çıkmaktadır (Buzluk Tepe 1653 m., Gavurtaş Tepe 1651 m., Ankuzubaba tepe 1649 m.). Bu yükseltiiler esas alındığında, ortalama 1050 metrelerdeki Elazığ Ovası, 1000 metrelerdeki Kuzova ve 900 metrelerdeki Uluova ile Harput Platosu arasındaki nispi yükselti farkı 500 ile 800 metre arasında değişmektedir. Plato çevresindeki en alçak seviyeyi ise 845 m. ile Keban Baraj Gölü meydana getirmektedir (Baraj yapılmadan önce Murat Nehri Vadisi tabanına karşılık gelen bu sahaların yükseltisi 750-800 m. civarındaydı).

Harput Platosu kuzeyden ve doğudan Murat Nehri'nin çok sayıda kısa kolları, güneyden Elazığ Ovası ve Uluova'ya yerleşen Elazığ ve Harinket Çayları, batıdan ise Kuzova'yı drene eden Altıkuşak (Sarini) Çayı ile kolları tarafından yarılarak parçalanmıştır. Plato yüzeyindeki yarılmaların değeri 100-150 m.yi bulmaktadır.

Platonun genelinde aşınım karakteri hakim durumdayken, merkezi kısmına karşılık gelen Harput ve çevresinde karstik plato özelliği, batı ve

doğu bölümlerinde ise bazalt lavlarının oluşturduğu volkanik plato yapısı ön plana çıkmaktadır. Plato yüzeyinde yer alan Buzluk, Deve ve İnek Mağarası ile Ölbe Kanyonu önemli karstik şekilleri oluşturur. Lavlar ise kuzeydeki dislokasyon hattı (faylar) üzerinde yer alan Kavaktepe ve Çenge Tepe volkan konilerinden çıkıp kuzeye doğru yönelerek Keban Baraj Gölü'ne doğru akmıştır. Günümüzde üzerinde sınırlı ölçüde tarımın yapıldığı, daha çok eteklerinde küçük ölçülü bağ-bahçe alanlarına rastlanıldığı, özellikle bahçeleriyle ünlü platonun en büyük yerleşmesini, şu anda Elazığ'ın bir mahallesi durumunda olan Harput oluşturur. Ayrıca, plato üzeri ve yamaçlarına dağılmış daha çok toplu haldeki 35 köy yerleşmesi bulunmaktadır (Şengün, 2012).

Şekil 3. Harput Yöresinin Ana Yerşekillerini Gösteren DAM Görüntüsü. Yöre Kuzeyde Munzur Dağları ile Güneyde ise Güneydoğu Toroslar Arasında Yer almaktadır.

Harput Platosu ve yakın çevresindeki ovalık-çukur alanları kuzeyden Tunceli dağlık yöresi, güneyden Güneydoğu Toroslar'dan oluşan yüksek sahalar çevreler. Tunceli dağlık yöresi en kuzeyde, yükseltisi 3900 m.ye ulaşan Munzur Dağları ile son bulur. Munzurlar kuzeye kapalı adeta bir duvar şeklinde uzanırlar. Düzenli üç sıra halinde güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan güneydeki Güneydoğu Toroslar'ın yükseltisi ise 2000-2500 metreler arasında değişmektedir. Oldukça sıkışık sıralar şeklinde uzanan belirtilen dağlar, vadiler (Dicle ve Fırat Nehri vadileri) tarafından yoğun bir

şekilde parçalanmışlardır. Hazar Gölü ve Behrimaz Ovası, bu dağlık kütle içine yerleşmiş depresyonları meydana getirir. Harput Yöresinin doğu (Bingöl), özellikle de batı (Malatya) çevresinde yer alan yerşekilleri ise, nispeten daha alçak, daha az engebeli bir özellik gösterirler (Şekil 3).

Yukarıda ana hatlarıyla verilmeye çalışılan yerşekli özelliklerinin tarihi Harput şehrine olumlu ve olumsuz anlamda belirgin etkileri olmuştur. Harput'un, çevresindeki Uluova, Kuzova, Elazığ Ovası gibi tarım alanlarını ve çeşitli yolları kontrol edebilecek bir mevkiî durumunda olan, bir plato üzerinde ve bu platonun da kenarında kurulmuş olması, şehre savunma ve korunma bakımından önemli avantajlar sağlamıştır. Ayrıca, yukarıda anlatılan özellikleri nedeniyle, kuzeydeki Munzurlar ve güneydeki Güneydoğu Toroslar'ın, Doğu Anadolu Bölgesi'nin iç kesimlerine geçişi güçleştirmiş olması, Harput'un savunma ve korunma bakımından olan bu önemini arttırmıştır. Bununla birlikte, Güneydoğu Toroslar'da mevcut bazı vadi ve oluklar (Dicle ve Fırat vadileriyle Behrimaz ve Hazar Gölü çukurlukları), kısmen de olsa Harput Yöresinin uzak çevresiyle olan bağlantısını sağlamıştır. Bu durumun bir sonucu olarak, farklı güzergahları izlese de Mezopotamya'yı Anadolu üzerinden Karadeniz'e bağlayan tarihi yollar Harput'tan geçmekteydi (Darkot, 1943, 8 ve Sarıbeyoğlu, 1951, 73-74). Belirtilen yol güzergahları Harput'a sadece çeşitli ticaret kervanlarının uğraması veya konaklamalarını değil, aynı zamanda buranın bir ticaret merkezi olarak gelişmesini sağlamıştır (Akkan, 1972,193).

Diğer taraftan, Harput Platosu'nun kuzeyden güneye doğru çarpılmış olması, dolayısıyla platonun güneye bakması, şehrin platonun güney kenarına kurulmasını sağlamıştır. Böylece Harput, daha ilk çağlardan itibaren kuzeydekilere göre daha önemli ve büyük medeniyetlerin kurulmuş olduğu güneydeki uygarlıklarla (Mezopotamya uygarlıkları) ilişki içerisinde bulunma fırsatını elde etmiştir. Tarihi süreç içerisinde bu fonksiyonunu ve önemini sürdürmekle birlikte, şehrin yer değiştirmesinden (Elazığ'ın kurulması) sonra kuzey-güney yönlü bu aks önemini yitirmiş, bunun yerini bölgedeki yerşekillerinin uzanış yönüne (orografi) uygun olan doğu-batı güzergahı almıştır.

III- DAR ÇERÇEVE İÇİNDE HARPOT KALESİ VE ŞEHİRİNİN KURULUŞ YERİ ÖZELLİKLERİ

Harput günümüzden yaklaşık 3 bin yıl kadar önce Elazığ'ın 5 km. kuzeyinde bir kale yerleşmesi (kalekent) olarak kurulmuş, zamanla nüfusunun artması ve güvenliğin daha fazla sağlanması nedeniyle genişlemeye elverişli olan kalenin dışına, daha çok batı ve kuzeybatı tarafına

yayılmış, 19. yy. ortalarından itibaren ise şehirselleşme fonksiyonunu önemli ölçüde yitirerek günümüzde Elazığ'ın mahallesi durumunu almış bir yerleşim birimidir (Tonbul ve Karadoğan, 1999, 303 ve 319).

Kurulduğu ilk dönemlerde Harput'un sit ve situasyon açısından büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Kavimlerin tabii geçiş koridorlarının eskiden beri bu yörede yer alması belirtilen avantajı sağlamıştır. Bununla birlikte, eski dönemlerde iç ve dış faktörlerin etkisi altında kalarak istila dalgaları, sayısız nüfus mücadeleleri ve iç huzursuzluklara sahne olması, pek çok yerleşme gibi Harput'un da ovadan çok bir plato sahasında kurulmasına neden olmuştur. Harput Platosu üzerindeki ilk yerleşme tipi ise, belirtilen sebeplerin bir sonucu olarak, nüfusun dağılımı şeklinde değil, aksine belirli sahalarda toplanma eğilimi içinde kalmış olması sonucu, kentlerin kendine özgü bir yapı tarzı olan "kalekent" şeklinde olmuştur (Tunçdilek, 1986, 103-104; Hayli, 1999, 292).

Gerçekten, Harput, savaş, istila ve karışıklıkların etkili olduğu bir devreye rastlayan Urartular döneminde, korunma ve savunma açısından müsait, üç tarafı yalçın kayalıklarla çevrili bir sırt üzerinde kale yerleşmesi olarak kurulmuştur. Hatta diğer kesimlere göre daha yüksek olarak (100 m. kadar yüksekliğinde) inşa edildiği kalenin kuzey surlarının altından da kayalıkların ortaya çıktığı görülmekte, böylece kayalıkların kalenin dört bir tarafını alttan çevreledikleri izlenebilmektedir (Foto 3). Böylece kalenin oldukça müstahkem bir kale olmasını büyük bir kalker bloğundan oluşan bu sırt sağlamıştır. Belirtilen özellikleri nedeniyle Harput Kalesini doğal bir kale olarak da tanımlamak mümkündür. Kalenin kurulduğu sırt, doğudan Mezbahana Deresi, batıdan ise bu derenin bir kolu olan Sal Deresinin açtığı vadiler arasında yer almaktadır. Surlarla birlikte kalenin vadi tabanlarından olan yükseltisi batıda 60-70 m., doğuda 100 m., iki vadinin birleştiği güney yamaçta ise 150-200 m.yi bulmaktadır. Kale içindeki yerleşmenin eğimi ise, üzerinde kurulduğu plato ve sırtın genel eğimine uygun olarak, kuzeyden güneye doğrudur. Başka bir ifadeyle, kalker blok güneye çarpılmış monoklinal bir yapı gösterdiğinden kale yerleşmesi de güneye doğru eğimli bir yerleşme dokusuna sahiptir.

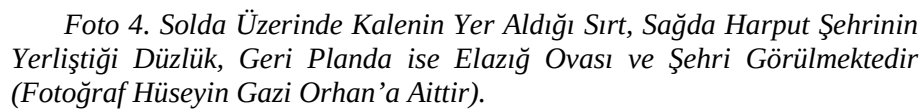
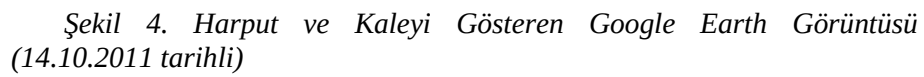
Uzunca bir süre korunma fonksiyonunun yanı sıra ticaret merkezi olarak kale içindeki görevini sürdürmüş olan Harput, özellikle Türklerin bölgeye hakim olmasından sonra, korunma endişesinin ortadan kalkması ve nüfusunun artmasıyla (Ardıçoğlu, 1964, 34-35), daha çok batı ve kuzeybatı yönde olmak üzere kale dışına doğru (iç kaleden dış kale alanına doğru)

gelişme göstermiştir (Foto 4). Bu gelişme, yerşekli olarak, dar alanlı sırt üzerinden daha geniş alanlı, dolayısıyla yerleşme açısından daha müsait olan bir düzlük sistemi üzerine doğru taşma veya geçiş yapma biçiminde gerçekleşmiştir. Kale alanı gibi temel yapısını daha çok kalkerlerin oluşturduğu Harput Şehrinin yerleştiği bu düzlüğün kuzey-güney yönündeki boyu 2500 m., doğu-batı yönündeki eni ise maksimum 1500 m.yi bulmakta, bu boyutlarla yaklaşık 4 km².lik bir alan kaplamaktadır (Akkan, 1972, 193). Belirtilen düzlüğü batıdan Çahpur ve onun bir kolu olan Kaserciler Dereleri, doğudan ise Mezbahana Deresiyle onun bir kolu durumundaki Sal Derelerinin açtığı derinlikleri 150-200 m.yi bulan vadiler çevrelemektedir (Şekil 4).

Foto 3. Harput Kalesinin Kuzeyden Görünüşü (Fotoğraf M.Taner ŞENGÜN).

Harput'un gerçekten bir şehir olarak ortaya çıkması ve kale etrafında genişlemesi, belirtilen dönemde bu düzlük üzerindeki yayılması ile olmuştur. 19. yy. ortalarından itibaren fonksiyonunu yitirmesi ve ovaya inmesinin bir zorunluluk halini almasına kadar olan dönemde şehir bu düzlük üzerindeki varlığını sürdürmüştür (Tonbul ve Karadoğan, 1999, 314).

IV- ŞEHRİN YER DEĞİŞTİRMESİNDE YERŞEKİLLERİNİN ETKİSİ

Yerleşmelerin, özellikle de şehirlerin zaman kesiti içerisinde farklı nedenlere veya faktörlere bağlı olarak önemini veya fonksiyonunu yitirdiği, buna bağlı olarak tamamen ortadan kalktıkları gibi, daha çok görülmüş şekliyle yer değiştirdikleri bir gerçektir. Başka bir ifadeyle, şehirlerden bazıları kuruldukları yerde bugüne kadar yaşama imkanı buldukları halde, bazıları kuruldukları ve uzun süre yaşadıkları ilk siteden çeşitli nedenlerle terk ederek başka bir yerde varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Şehirlerdeki bu yer değiştirme olayları, tarihin eski devirlerinden beri şehir yerleşmesine sahne olan ülkemizde, çok eski dönemlerde olduğu gibi, yakın zamanlarda da görülmekte, hatta günümüzde bile yaşanmaktadır. Şehirlerimizde (kentlerimizde) görülen bu yer değiştirme olaylarının bazıları sosyo-ekonomik, bazıları ise doğal nedenlere bağlıdır (Tuncel, 1977 ve 1981'e göre Tonbul ve Karadoğan, 1999, 311'den).

Harput şehrinin fonksiyonunu yitirerek şehrin yer değiştirmesiyle ilgili görüş belirtmiş araştırmacıların çoğu (Tuncel, 1977, Sarıbeyoğlu, 1951, Erinç, 1957, vd), bu durumu daha çok ulaşım nedenine bağlamışlardır. 19. yy. ortalarından itibaren ulaşım koşullarında giderek artan olumsuzlukların, beraberinde askeri ve idari değişiklikleri de getirdiğini belirtmişlerdir. Belirtilen araştırmacıların bir kısmı ise, Harput'un fonksiyonunu yitirmesi üzerinde ulaşım faktörlerinin yanı sıra doğal faktörlerin de rol oynadığını vurgulamışlardır. Tonbul ve Karadoğan (1999), bu doğal faktörlerden Harput için geçerli olanlarını, topoğrafik faktörler, su ve toprak kaynaklarının yetersizliği, iklim faktörü ve bazı doğal olaylar (özellikle kaya düşmeleri) olduğunu belirterek incelemişlerdir. Bu araştırmacılar, şehrin yer değiştirme nedeni olarak belirtilen ulaşım güçlüğüne, dolaylı bir şekilde de olsa topoğrafik faktörler, yani doğal faktörlerle ilgili olduğunu öne sürmüşlerdir.

Topoğrafik faktörler başlığı altında ele alınabilecek yerşekillerinin, Harput şehrinin yer değiştirmesine olan etkisi büyük olmuştur. Harput'un ilk dönemlerinde, savaş, istila ve karışıklıkların etkili olduğu devirlerde, korunma ve savunma kolaylığı sağlaması nedeniyle olumlu koşullar gösteren yerşekilleri, sonradan olumsuz bir duruma dönüşmüştür. Şöyle ki, kaledeki yerleşimden sonra geçilen ve Harput'un bir şehir olarak ortaya çıkmasını sağlayan batı-kuzeybatıdaki düzlük, sahasının ancak 4 km².yi bulması nedeniyle, şehircilik açısından bir alan darlığını doğurmuş ve şehrin daha fazla genişlemesine engel teşkil etmiş, dolayısıyla olumsuz bir rol oynamaya

başlamıştır. Yine, şehrin kurulduğu bu düzlüğe Elazığ Ovasından (Mezre'den) ulaşmak, ulaşımın sağlandığı güneydeki çok dik yamaç nedeniyle her geçen gün daha zor olmaya başlamıştır. Yerçekilleriyle ilgili bu olumsuzluklara verilecek örnekler çoğaltılabilir. Sonuç olarak, Harput'un kurulduğu sahanın özellikle eğim koşulları, parçalanmışlık ve yarılmışlık değerlerinin fazlalığı şeklinde sıralanabilecek yerçekli özellikleri, şehrin ovaya inmesini zorlayan en önemli faktörler olarak ortaya çıkmıştır.

V- SONUÇ

Harput'un kuruluşu, gelişmesi ve şehrin fonksiyonunu yitirerek yer değiştirmesi üzerinde yerçekilleri önemli rol oynamıştır. Yerçekilleri, diğer doğal çevre faktörlerinin yanı sıra beşeri ve ekonomik faktörlere (özellikle ulaşım) de etki etmeleri nedeniyle, daha ön planda bulunmuştur.

Tarihi süreç içerisinde Harput'daki yerleşim birimleri ve yapı tarzıyla yerçekilleri arasında yakın bir ilişki görülmüş ve yerleşim özellikleri değişiklikler göstermiştir. Önce bir sırt üzerinde inşa edilen Harput Kalesi'nden sonra, yine plato sahası içinde yer almakla birlikte, etrafı vadilerle çevrili bir düzlük üzerinde yayılan Harput Şehri'ne geçilmiş, zamanla buranın da yetersiz kalması sonucu Elazığ Şehri'nin kurulduğu ovaya inilmiştir.

Buna göre yerçekilleri, ilk aşamada Harput'un kuruluş yeri üzerinde olumlu rol oynarken, zaman içerisinde şehrin gelişmesi ve büyümesini engellemiş, tarihi şehrin önemini yitirerek bugünkü Elazığ Şehri'nin ortaya çıkması şeklinde sonuçlanan yer değiştirmesine yol açmış, dolayısıyla olumsuz bir faktör şeklinde belirmiştir.

KAYNAKLAR

AKDEMİR, İ.O., “Şehirselsel Fonksiyonlar- Doğal Ortam İlişkileri : Elazığ Eğitim Fonksiyonu Örneği”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.23, S.1, s.1-19, Elazığ.

AKKAN, E., 1972, “Elazığ ve Keban Barajı Çevresinde Coğrafya Araştırmaları”, A.Ü. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 5-6, s. 175-214, Ankara.

ARDIÇOĞLU, N., 1964. **Harput Tarihi**. Harput Turizm Derneği Yay. No.1, İstanbul.

DARKOT, B., 1943, “Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Arasında Yukarı Fırat Bölgesi”, III. Üniversite Haftası Elazığ., İ.Ü. Yay.No.196, s.1-15, İstanbul.

ERİNÇ, S., 1953, **Doğu Anadolu Coğrafyası**. İ.Ü. Coğ. Enst.Yay. No.15, İstanbul.

HAYLİ, S., 1999, “Tarihi Coğrafya Açısından Harput Şehrinin Fonksiyonları ve Etki Sahası”, Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu, I. Cilt, s.287-305, Elazığ.

SARIBEYOĞLU, M., 1951, **Aşağı Murat Bölgesinin Beşeri Coğrafyası**. Doğu Anadolu Araş. İst. Yay. No. 82, İstanbul.

SERGÜN, Ü., 1975, **Uluova, Beşeri Coğrafya Açısından Bir Araştırma**. İ.Ü. Ed. Fak. Yay.No. 2029, Coğ.Enst.Yay.No. 82, İstanbul.

ŞENGÜN, M.T., 2012, **Harput Platosunda Doğal Ortam İnsan İlişkileri ve Doğal Çevre Planlaması**. T.C. Elazığ Valiliği Yayınları, Elazığ.

TONBUL, 1985, Kuzova-Hasandağı ve Çevresinin (Elazığ Batısı) Fiziki Coğrafyası., F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi (Yayımlanmamış), Elazığ.

TONBUL, 1987, “Elazığ Batısının Genel Jeomorfolojik Özellikleri ve Gelişimi”, Jeomorfoloji Dergisi, S.15, s. 37-52, Ankara.

TONBUL,S. ve KARADOĞAN,S.,1999, “Harput'un Kuruluş Yeri ve Şehrin Fonksiyonunu Yitirmesi Üzerinde Etkili Olan Doğal Çevre Faktörleri”, Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu, II. Cilt, s.303-324, Elazığ.

TUNCEL, M., 1977, “Türkiye’de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında İlk Not”, İ.Ü. Coğ.Enst.Derg., S. 20-21, s. 119-128,İstanbul.

TUNCEL, M., 1981, “Türkiye’de Doğal Olaylar Sonucunda Yer Değiştiren Kentler”, İstanbul Yerbilimleri, S. 1-2, s. 115-124,İstanbul.

TUNÇDİLEK, N., 1986, **Türkiye’de Yerleşmelerin Evrimi.**, İ.Ü. Yay.No. 3367, Deniz Bil. Ve Coğ. Enst. Yay. 4, İstanbul.